

De republiek van Weimar en de Vlaamse beweging

Eerste deel: De Complottheorie

WINFRIED DOLDERER

Dat hij zijn schoonbroer een plezier had willen doen, kwam Hans Seifert op een jaar hechtenis te staan. Een rechtbank in Göttingen bevond hem op 30 mei 1921 schuldig aan spionage, landverraad en poging tot zware diefstal. Weliswaar was Seifert nooit tevoren gestraft en was de inbraak die hij had pogen te plegen, mislukt. Maar volgens de rechter kon er geen sprake zijn van verzachtende omstandigheden. Want zijn misdrijf was politiek gemotiveerd en het doelwit was ook niet om het even wie, maar Godfried Rooms, een van de vooraanstaande Vlaamse ballingen in Duitsland.¹

Rooms was tijdens de Eerste Wereldoorlog de bezieler geweest van de activistische groep in het krijgsgevangenenkamp in Göttingen en stond nu aan het hoofd van het studentengenootschap Flandria, een vereniging van jonge ex-krijgsgevangenen en ex-Gandavenses die aan de universiteit Göttingen met Duitse beurzen hun studie afmaakten. Een verdacht gezelschap dus in de ogen van Belgische patriotten die er dan ook een intense belangstelling voor betoonden. In januari 1921 daagde in Göttingen een zekere Robert Kaufmann uit Halle op die zich bij Rooms en medestudent Piet van Rossem aandiende als “*vriend van de Vlaamse beweging*”. Hij toonde een aanbevelingsschrijven van de ex-activist Georges Roose die toen in Leipzig het archief beheerde van de Raad van Vlaanderen, en zwaaide met een pas anoniem verschenen boek: *Un livre noir de la trahison activiste*. Of iemand de auteur kende of wist hoe die aan de documenten was geraakt die in het boek waren gepubliceerd, vroeg hij.

1. Het volgende verhaal is gedocumenteerd op basis van het Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes in Bonn (PAB), R 70300, Brief van Robert Kaufmann aan Oberpräsident Provinz Sachsen, Aken, 20 mei 1921; Brief van Oberpräsident provincie Saksen aan Auswärtiges Amt (Ministerie van Buitenlandse Zaken), Maagdenburg, 30 juli 1921; Proces verbaal, 25 april 1921, Getuigenis Piet van Rossem; PAB, R 70301, Brief van Reichsarchiv aan Reichsministerium des Inneren (Ministerie van Binnenlandse Zaken), Potsdam, 22 september 1922 (over in opdracht van Armand Wullus gestolen documenten); Aantekening Buitenlandse Zaken Berlijn, 19 oktober 1923 (over het proces tegen Heinrich Wandt).

Twee weken later kwam Kaufmann, vergezeld door een zekere Schröder, terug. Hij ontmoette Rooms en Van Rossem in een Göttings café en bood hun geld aan indien ze hem bewijzen leverden dat de regering van de republiek van Weimar nog aan *Flamenpolitik* deed. Tijdens het onderhoud verliet Schröder het café om naar hij zei zijn bagage uit het hotel te halen. Toen Rooms later in de avond naar huis kwam, vertelde de meid van zijn verhuurster hem dat een onbekende bij hem had pogen in te breken. Volgens de beschrijving die het meisje gaf, was het Schröder.

Robert Kaufmann was een van de Duitse agenten van Armand Wullus, auteur van *Un livre noir (...)* en tal van andere soortgelijke onthullingsgeschriften.² Wullus maakte begin de jaren twintig stelselmatig jacht op Duitse oorlogsdocumenten waaruit hij politieke munt hoopte te slaan tegen de Vlaams-nationalisten en hij was daarbij niet bepaald kieskeurig in zijn methodes. Zo bemachtigde hij in de zomer van 1921 met behulp van een andere van zijn Duitse agenten, de journalist Heinrich Wandt, een pak dossiers die Wandt uit het Reichsarchiv in Potsdam had laten ontvreemden. De bundel behelsde onder meer het verslag van de Duitse inlichtingenofficier Wilhelm Staehle over diens onderhoud met de pas krijgsgevangen Adiel Debeuckelaere in september 1918.³

Ook Kaufmann hield het niet bij een poging tot inbraak in de kamer van Rooms. Drie maanden later, in april 1921, kon hij zijn schoonbroer Seifert ompraten om het nog eens te proberen. Maar Seifert maakte er in Göttingen een potje van. In een café verklapte hij zijn opdracht aan een onbekende die hij als handlanger hoopte te ronselen, maar die hem meteen bij de politie verklikte. Nadat hij tevergeefs bij Rooms had pogen in te breken, werd Seifert in zijn hotelkamer aangehouden. Tijdens zijn proces gaf hij toe dat hij op zoek geweest was naar documenten waaruit had kunnen blijken of de Duitse regering nog samenwerkte met de Vlaamse beweging. De rechtbank rekende hem dit als verzwarende omstandigheid, namelijk spionage, aan. Seifert, zo luidde het in het vonnis, wou “*papieren ontvreemden die een met het vredesverdrag strijdige activiteit van de Duitse regering moesten bewijzen*” om ze te verkopen aan de *Feindbund*, de Entente.

2. Wullus noemt Kaufmann in zijn memoires: A. WULLUS, *En marge de la politique belge*, Brussel, 1957, pp. 186-187 als de tussenpersoon die hem al in 1921 in opdracht van Roose het archief van de Raad van Vlaanderen te koop aanbood.

3. A. WULLUS, *En marge [...]*, pp. 133-134; 171-178. Wullus drukte een facsimile van dit stuk af in zijn boek RUDIGER (= J.A. WULLUS), *Flamenpolitik. Suprême espoir de domination allemande en Belgique*, Brussel, 1921, p. 346. Over het document-Staehle, cf. H.J. ELIAS, *25 jaar Vlaamse Beweging 1914-1939. Deel 1: De Eerste Wereldoorlog en zijn onmiddellijke nasleep. Augustus 1914/november 1918*, Antwerpen, 1969, pp. 149-151.

Kaufmann had zich na de aanhouding van zijn schoonbroer in veiligheid gebracht in het Belgisch bezette Aken. Vandaaruit zond hij op 20 mei 1921 een brief aan het bestuur van de Pruisische provincie Saksen in Maagdenburg om verzet aan te tekenen tegen het feit dat de politie in verband met het onderzoek naar de inbraak bij Rooms een huiszoeking had gedaan in zijn woning in Halle. Het schrijven bevatte een merkwaardige schets van de sfeer binnen de kring van uitgeweken activisten in Duitsland.⁴

Op zijn speurtochten in dit milieu, zo schreef Kaufmann, had hij geconstateerd dat de Vlaamse ballingen met behulp van Duitse “*reactionaire Flamenpolitiekers*” een nieuwe oorlog tegen België wilden veroorzaken. De meeste activisten waren, naar ze in gesprekken zelf toegaven, lid van de *Organisation Escherich (Orgesch)*, één van de uiterst rechtse militieën en terreurgroepen die in de beginjaren van de republiek van Weimar welig tierden. Wars van geweld waren de activisten alvast niet, om hun doelen te bereiken, beweerde Kaufmann; zo had hij Rooms zelf horen dreigen Wullus te vermoorden.

Daarbij lonkten ze niet alleen naar uiterst rechts in Duitsland, maar ook naar het bolsjevisme. De Duitse regering kon er natuurlijk niet officieel voor uitkomen dat ze de activisten nog steunde, maar in het geheim deed ze dat wel. Tenminste, aldus Kaufmann, hadden heel wat van zijn gesprekspartners zich tegenover hem beroemd op hun “*hooggeplaatste vrienden en kennissen*”.

Kaufmann was tijdens de oorlog verbonden geweest aan het bestuur van het krijgsgevangenenkamp *Altengrabow* waar hij ook Wullus had leren kennen.⁵ Het relaas over de naoorlogse verkenningstochten die hij in diens opdracht in Duitsland had gedaan, bevat onder een laag van klaarblijkelijke overdrijvingen en onbewezen veralgemeningen ongetwijfeld een kern van waarheid. Zo klopt het dat er in kringen van activistische ballingen althans in de eerste maanden na de Duitse capitulatie tot ongeveer de lente van 1919 nogal wat werd opgeschept over terroristische acties.⁶ Een feit is tevens dat oud-activisten na de oorlog gretig aanpaptten met uiterst rechts in Duitsland. Een prominent voorbeeld was Jan Derk Domela Nieuwenhuis die via zijn oorlogsvriend Kurt Kerlen lid werd van de

4. Opvallend is dat het verslag van Kaufmann in het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken in Bonn tot in de formuleringen toe strookt met grote gedeeltes van het hoofdstuk “*Chez les traîtres en Allemagne*” in: RUDIGER, *Flamenpolitik [...]*, pp. 361-379.

5. A. WULLUS, *En marge [...]*, pp. 101-102.

6. Cf. W. DOLDERER, Van activisme naar bolsjevisme? Het studentengenootschap Flandria in Göttingen, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 44, 1985, nr. 2, pp. 111-122.

Deutscher Schutz- und Trutzbund, een van de antisemitische en radicaal-nationalistische voorlopers van de nazibeweging: “*Dat schijnt mij een uiterst sympathiek streven*”, schreef Domela in 1920 aan een andere Duitse vriend, Reinhard Mumm.⁷

Maar klopt het ook dat dit allemaal van hogerhand werd gesteund? Voor Wullus en Kaufmann was dat de hamvraag waar ze met alle middelen een bevestigend antwoord op zochten – en, ondanks het schrijnende gebrek aan crimineel talent van hun handlangers, niet zonder succes. De voorstelling dat de republiek van Weimar na 1918 nog een verdoken *Flamenpolitik* voerde, vond alvast uit de verslagen van Kaufmann via de publicaties van Wullus ingang in de latere geschiedschrijving. Zo heeft Lode Wils het in een opstel over de Grootnederlandse Beweging rechtuit over “*Duitsland dat tot 1921 de Flamenpolitik bleef voeren en er ten laatste vanaf 1927 weer mee begon*”.⁸ In zijn boek over de Duits-Belgische cultuurbetrekkingen meent ook Carlo Lejeune vanaf halverwege de jaren twintig een “*private und direkt oder indirekt staatlich unterstützte Neubelebung der deutsch-flämischen Beziehungen*” te kunnen vaststellen.⁹

Inderdaad ontstond in de periode na 1926 in rechtse Duitse kringen, met name de nationalistische studentenbeweging, opnieuw een intense belangstelling voor de Vlaamse zaak en kwamen hechte contacten tot stand met radicaal Vlaamsgezinden. De spilfiguur in dit wereldje van Duitse nationalistes, activistische ballingen en België-hatende Vlamingen was aan Duitse kant de historicus en archivaris Robert Paul Oszwald. Oszwald had zich al voor de oorlog toegelegd op de bestudering van de Vlaamse kwestie, was vanaf juni 1915 als medewerker van het bezettingsbestuur betrokken bij de *Flamenpolitik* en sedert 1920 op het rijksarchief in Potsdam belast met het beheer van de dossiers over het Duitse oorlogsbeleid in België.

Hij was dus Duits ambtenaar – maar betekent dat dat ook zijn activiteiten op het Duits-Vlaamse terrein ambtelijk karakter hadden? Waren Oszwald en zijn makers op eigen houtje bezig of paste hun actie in het officiële België-beleid? Van een “Duitse” *Flamenpolitik* in de periode tussen 1918 en 1933 zou er uiteraard slechts in dat laatste geval sprake kunnen zijn. De verhouding belichten, op basis van het archief van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken, tussen particuliere

7. Bundesarchiv Abteilungen Potsdam, 90 Mu 3, nr. 90, p. 313, Brief van Domela Nieuwenhuis aan Mumm, Beetsterzwaag, 20 juni 1920.

8. L. WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis*, Leuven, 1994, p. 287.

9. C. LEJEUNE, *Die deutsch-belgischen Kulturbeziehungen 1925-1980*, Köln-Weimar-Wien, 1992 (Beiträge zur Geschichte der Kulturpolitik, 3), p. 89.

Vlaamsvriendelijke initiatieven en het officiële beleid in de republiek van Weimar is de bedoeling van deze studie.

Dat elke blijk van sympathie voor de Vlaamse beweging bij het Duitse publiek meteen een uiting was van een revanchistische regeringspolitiek, was alvast de heilige overtuiging van de Franstalige Belgische pers, die telkens wanneer in eigen land het communautaire vuur oplaaide, de Duitse duivel ten tonele placht te voeren. De inspiratie daartoe leverden de onthullingsboeken die Wullus in 1920 en 1921 had gepubliceerd en waarin hij onder meer had gewezen op de voortdurende belangstelling voor de Vlaamse zaak in rechtse Duitse kringen.

Trouwens, deed die Duitse Vlaanderen-lobby niet altijd weer haar uiterste best om Wullus gelijk te geven? Was het niet koren op de molen van achterdochtige Belgische patriotten dat de Berlijnse Deutsch-Flämische Gesellschaft zich nog in februari 1922 deed opmerken met een “oproep” tot het Duitse volk de Vlamingen in hun strijd tegen de Walen krachtadig te steunen om “*het volk van Vlaanderen te onttrekken aan de Franse onderdrukking en van Vlaanderen een voorpost te maken van het Duitsdom*”?¹⁰ De Franstalige Belgische pers had aan deze oproep drie maanden lang een vette kluijf. Hieraan was het feit dat de Belgische politiek in 1922 zienderogen steeds meer in het teken stond van het debat over de vernederlandsing van de universiteit Gent¹¹ wellicht niet vreemd. Volgens *L’Etoile Belge* bewezen de voortdurende activiteiten van de Deutsch-Flämische Gesellschaft die ongetwijfeld de goedkeuring wegdroegen van de Duitse regering, dat ook het nieuwe Duitsland, net zoals het keizerrijk, de verdeling van België op het oog had.¹² De *Indépendance Belge* greep de oproep aan om de Vlamingen te verwijten met de Duitsers samen te spannen, terwijl *Le Peuple* het voorval een veeg teken noemde omdat de Duitse republiek niet met de nodige kordaatheid optrad tegen anti-Belgische drijfverijen in eigen land.¹³

De gewraakte tekst was een van de laatste stuiptrekkingen van de Deutsch-Flämische Gesellschaft die sedert de Duitse capitulatie in november 1918 door ledenverlies en geldgebrek zienderogen wegwijnde.¹⁴ Het secretariaat in Düsseldorf, een van de twee kernen waaruit de organisatie tijdens de oorlog was ontstaan, had

10. Geciteerd naar “La propagande allemande en Belgique”, in: *Neptune*, 30 januari 1923; een volledige Franse vertaling van de oproep werd afgedrukt in *La Libre Belgique*, 24 maart 1922.

11. Cf. TH. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, Amsterdam-Brussel, 1973, p. 311.

12. *L’Etoile Belge*, 22 februari 1922.

13. PAB, R 70301, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 18 mei 1922.

14. Over de Deutsch-Flämische Gesellschaft, cf. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und*

zich in januari 1922 zelf opgedoekt; ook de Berlijnse tak was op sterven na dood. Het februarinummer van het verbondsblad *Vlamenland* uit 1921 waarvan Wullus in een van zijn publicaties het titelvignet afdruckte als bewijs dat de *Flamenpolitik* in Duitsland werd voortgezet¹⁵, was meteen het laatste dat ooit verscheen. Het was dan ook kenschetsend dat de oproep van februari 1922 die in België zoveel stof deed opwaaien, door geen enkele Duitse krant werd gepubliceerd.¹⁶

In België bleef het spook van de Deutsch-Flämische Gesellschaft daarentegen nog jarenlang rondwaren. In januari 1923 teisterde het de kolommen van de Antwerpse *Neptune*.¹⁷ De Gesellschaft, zo vertelde de krant haar lezers, was al voor de oorlog opgericht om “*het separatisme in de Vlaamse beweging te verspreiden*”. Zij smolt in september 1917 samen met een soortgelijke vereniging in Düsseldorf. Na de Duitse capitulatie viel de werking tijdelijk stil. Maar sindsdien had zich een wondere heropleving voorgedaan. “*Op eigen kosten*” liet voorzitter Wolfgang von Unger het verbondsblad *Vlamenland* opnieuw verschijnen. In verschillende Duitse steden, en met name in Duisburg, hield de Gesellschaft er “*activistische propaganda-bureaus*” op na. Het studentengenootschap “Flandria” in Göttingen was aangesloten bij de vereniging die de Vlaamse propaganda in Duitsland steunde door bibliotheken, spreekbeurten, congressen, tentoonstellingen en hulp aan activistische ballingen.

Het artikel behelsde tenminste één opmerkelijke toegeving: indien von Unger het verbondsblad “*op eigen kosten*” moest uitgeven, dan betekende dit juist dat zijn vereniging niet door de Duitse regering werd gesteund. Het stuk was voor de rest een kenschetsend mengelmoes van feiten en misvattingen. Dat de Deutsch-Flämische Gesellschaft al voor de oorlog zou hebben bestaan, was nonsens, misschien een verwarring met de Duits-Vlaamse bemoeienissen van het Alduitse Verbond; de verwijzing naar de samensmelting in september 1917 was dan weer correct; wat de auteur tenslotte te berde bracht over “*congressen, spreekbeurten, tentoonstellingen*”, klopte misschien voor de jaren 1917-1918, maar was als beschrijving van de naoorlogse activiteiten op zijn minst sterk overtrokken.

deutsch-flämische Kontakte 1890-1920, Melsungen, 1989 (Kasseler Forschungen zur Zeitgeschichte, 7), pp. 211-225; pp. 239-240.

15. RUDIGER, *Flamenpolitik* [...], p. 365; L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Deel 2: Geschiedenis van het Davidsfonds, 1914-1936*, Leuven, 1985, p. 202.

16. PAB, R 70301, Aantekening Buitenlandse Zaken bij verslag Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 28 maart 1922

17. PAB, R 70309, Brief van Consulaat-generaal aan Buitenlandse Zaken, Antwerpen, 30 januari 1923, met bijgevoegd stuk van dezelfde dag “La propagande allemande en Belgique” uit *Neptune*.

Op het departement van Buitenlandse Zaken in Berlijn vroeg men zich naar aanleiding van dit artikel alvast voor het eerst af wat die Deutsch-Flämische Gesellschaft waar in België zoveel ophef van werd gemaakt, eigenlijk voorstelde. Men ging te rade bij een deskundige, de Duits Belgische advocaat Fritz Norden¹⁸ die in november 1918 wegens betrokkenheid bij de *Flamenpolitik* de wijk naar Berlijn had moeten nemen. Norden telefoneerde een paar weken lang over en weer en sprak met “*verschillende leidende persoonlijkheden*” van de Gesellschaft. Maar al wat hij te weten kwam, was dat er kennelijk twee strekkingen bestonden. De ene wou de vereniging, of wat er nog van overbleef, opdoeken, de andere de werking voortzetten.¹⁹

Het probleem van de universiteit Gent was met de halfslachtige vernederlandiging in 1923 niet van de baan en bleef aanleiding geven tot communautaire twisten. Begin december 1926 hield de secretaris-generaal van de *Ligue Nationale pour l'Unité Belge*, Jacques Pirenne, een spreekbeurt over de Gentse hogeschoolkwesitie en greep de gelegenheid aan voor een uiteenzetting over de Duitse inmenging in de Vlaamse beweging. Pirenne had het eens te meer over de Deutsch-Flämische Gesellschaft die er volgens hem “Vlaamse propagandabureaus” op nahield in Zwitserland, Noorwegen, Hamburg en Berlijn. En hij deed er nog een schepje bij: gouverneur-generaal Ludwig von Falkenhausen, zo vertelde hij, had kort voor de Duitse troepen België ontruimden, een fonds uitgetrokken van tien miljoen mark “*tot ontwikkeling van het germanisme in België*”, om de activistische propaganda voort te zetten dus.²⁰

In Berlijn zorgde dit verhaal voor verbazing. Einde december verzocht Buitenlandse Zaken het ministerie van Financiën om uitsluitsel over de tien miljoen mark en richtte een aanvraag tot Binnenlandse Zaken of daar iets bekend was over de Deutsch-Flämische Gesellschaft.²¹ Einde januari 1927 antwoordde Financiën

18. Geboren in Brussel 19 maart 1881; rond de eeuwwisseling medewerker van het Vlaams-Alduitse tijdschrift *Germania*; was in november 1914 samen met zijn collega Frans Bogaerts en de Duitser Hans Friedrich Blunck betrokken bij het ontstaan van het Brusselse activisme en werkte voorstellen uit voor een Duitse *Flamenpolitik*; zette in een in 1915 verschenen boek, *La Belgique neutre et l'Allemagne*, de Duitse stelling kracht bij dat België al vóór de oorlog in weerwil van zijn plicht tot neutraliteit met de Entente tegen Duitsland had samengespannen; na de oorlog docent in de rechten aan de universiteit Berlijn en verbonden aan het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken.

19. PAB, R 70309, Aantekeningen Buitenlandse Zaken van 28 februari, 20 april, 7 mei en 9 juni 1923 bij verslag Consulaat-generaal Antwerpen van 30 januari 1923.

20. PAB, R 70302, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 7 december 1926.

21. PAB, R 70302, Aantekening Buitenlandse Zaken, Berlijn, 26 december 1926.

dat intens archiefonderzoek naar de tien miljoen niets had opgeleverd; Binnenlandse Zaken deelde in februari mede dat de sectie Düsseldorf van de Deutsch-Flämische Gesellschaft sinds 1922 niet meer bestond.²²

Einde 1928 deden het amnestiedebat en de Borms-verkiezing de spanningen in België opnieuw hoog oplopen. Op 13 november van dat jaar gaf *Le XXe Siecle* commentaar op een wetsontwerp “tot bescherming van de staat” dat vooral gericht was tegen de Vlaams-nationalisten. De krant juichte het ontwerp toe omdat daarin ook pogingen van buitenlanders tot ontwrichting van België strafbaar werden gesteld onder meer, aldus de commentator, de activiteiten van de leden van de Deutsch-Flämische Gesellschaft die vanuit Berlijn en Düsseldorf aan activistische politiek bleven doen.²³ Twee weken later deed tijdens een bewogen amnestiedebat in de kamer ondervoorzitter Lemonnier, een liberaal, opnieuw het verhaal van de tien miljoen mark voor naoorlogse activistische propaganda en bracht ook de Deutsch-Flämische Gesellschaft weer te berde.²⁴

Voor de regering in Berlijn was tenslotte het hek van de dam toen na de Borms-verkiezing de Belgische ex-premier Henri Carton de Wiart in de pen kroop om eens te meer uit de doeken te doen dat het allemaal de schuld van Duitsland was. In *Le Soir* van 13 december pakte Carton de Wiart voor de zoveelste keer uit met het verhaal van de tien miljoen voor “*steun aan het germanisme in België*” die von Falkenhausen kort voor het wapenbestand bij de Duitse rijksbank zou hebben gedeponereerd. Daarmee zou de felle anti-Belgische propaganda op gang zijn gekomen die de Deutsch-Flämische Gesellschaft, naar Carton de Wiart zeker wist, sindsdien vanuit Berlijn en Düsseldorf voerde.²⁵

Buitenlandse Zaken stuurde nu via het Duitse persbureau WTB een formele ontkenning de wereld in. Daarin werd toegegeven dat von Falkenhausen op 24 oktober 1918 inderdaad had beslist tien miljoen frank, zijnde zowat acht miljoen mark, uit te trekken. Maar met *Flamenpolitik* had dat niets te maken. Het geld was bedoeld voor steun aan Duitse burgers, Duitse scholen, kleuterscholen, culturele- en kerkelijke instellingen in het naoorlogse België. Bovendien kwam het fonds

22. PAB, R 70302, Brief van Ministerie van Financiën aan Buitenlandse Zaken, Berlijn, 20 januari 1927; Brief van Ministerie van Binnenlandse Zaken aan Buitenlandse Zaken, Berlijn, 9 februari 1927.

23. PAB, R 70303, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 17 november 1928.

24. PAB, R 70303, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 1 december 1928.

25. PAB, R 70303, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 13 december 1928; de episode komt ook aan bod bij C. LEJEUNE, *Die deutsch-belgischen Kulturbeziehungen [...]*, pp. 90-91.

nooit tot stand omdat de rijksregering de oprichting ervan afkeurde. Over de Deutsch-Flämische Gesellschaft luidde het in de WTB-tekst dat die vereniging sedert 1918 niet meer bestond.²⁶

Dit laatste was natuurlijk hooguit de halve waarheid want restanten van de Gesellschaft waren na de oorlog nog wel degelijk enkele jaren in leven. Maar daar was men op Buitenlandse Zaken kennelijk niet van op de hoogte toen de ontkenning werd geformuleerd.

Pas een dag later kwam er een mededeling van rijksarchivaris Robert Paul Oszwald dat de Gesellschaft haar activiteiten weliswaar in november 1918 had gestaakt, maar dat de voorzitter van de Berlijnse sectie, Wolfgang von Unger, de werking op eigen houtje tot aan zijn dood in 1927 had voortgezet.²⁷

Intussen hadden het persbureau Belga en de grote Franstalige kranten de WTB-telex gepubliceerd en op zeer sceptische commentaren onthaald. Op 19 december kwam *Le Soir* op de proppen met bewijsstukken waaruit bleek dat de Deutsch-Flämische Gesellschaft althans in 1921 nog had bestaan. De toenmalige Duitse ambassadeur in Brussel Alfred Horstmann raadde de regering in Berlijn aan nog eens officieel te verduidelijken dat de Duitse republiek niets te maken had met de *Flamenpolitik* en dat de naoorlogse Deutsch-Flämische Gesellschaft alleen nog uit één enkele persoon bestond, namelijk von Unger.²⁸

In opdracht van Buitenlandse Zaken stelde het rijksarchief in Potsdam nu een dossier samen over de zaak van de tien miljoen. Daaruit bleek dat er al sinds maart 1918 sprake was geweest van een “stichting” voor steun aan sociale, culturele en economische activiteiten van Duitse burgers en instellingen in het naoorlogse België, dat de discussie bleef aanmodderen tot de beslissing van de gouverneur-generaal om voor deze doeleinden een eigen fonds ter beschikking te stellen en dat tenslotte op 9 november 1918 de toenmalige rijksminister van Binnenlandse Zaken Carl Trimborn het plan kelderde omdat het volgens hem “*in de tegenwoordige omstandigheden niet alleen onuitvoerbaar, maar zelfs gevaarlijk*” was. Vanuit Berlijn werd dit dossier verstuurd naar Duitsvriendelijk geachte particulieren, onder wie Pieter Geyl, en de Vlaamse pers. Via de ambassade in Brussel en het

26. PAB, R 70303, Brief van Buitenlandse Zaken aan Persbureau WTB, Berlijn, 14 december 1928.

27. PAB, R 70303, Aantekening Buitenlandse Zaken, Berlijn, 15 december 1928.

28. PAB, R 70304, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 19 december 1928.

agentschap Belga werd het einde januari ook ter hand gesteld van de Franstalige kranten die evenwel nog duidelijk twijfels opperden.²⁹

Daarmee was het debat over de nasleep van de *Flamenpolitik* gesloten, maar de achterdocht bleef bestaan. Nog in juli 1931 schreef de toen pas benoemde ambassadeur Hugo von Lerchenfeld dat het *“vanuit Duits oogpunt ... geen vreugde”* was Belgische kamerdebatten te volgen. Want daar kwam te pas en te onpas het *“grootste wantrouwen tegen de Duitse buur”* aan bod en *“worden de meest fantastische beweringen geopperd zowel over onze politieke bedoelingen als voornamelijk over onze bereidheid tot oorlog”*.³⁰

De opeenvolgende Duitse gezanten in Brussel volgden in hun berichtgeving gedurende de jaren twintig de ontwikkeling van de Vlaamse beweging en het Belgische nationaliteitsvraagstuk op de voet, maar waarschuwden door de band tegen inmenging van buitenuit. Niets belemmerde de Vlamingen meer in hun vooruitgang dan *“steun van een bepaalde Duitse kant”*, schreef ambassadeur Otto Landsberg in maart 1922 naar aanleiding van de betwiste *“oproep”* van de Deutsch-Flämische Gesellschaft, volgens Landsberg een *“ongelooflijke politieke kortzichtigheid”*. De Vlamingen, stelde hij, hadden geen boodschap aan buitenlandse hulp, want ze gingen er dankzij hun numeriek overwicht en het sterke nationaal bewustzijn in intellectuele kringen *“krachtig”* op vooruit. Denken dat ze uitgesproken sympathieën koesterden voor Duitsland, was een vergissing. Wat hen bezielde, was niet *“liefde voor Duitsland”*, maar *“haat tegen Frankrijk”*. De Duitsvriendelijke kringen in de Vlaamse beweging waren volgens de ambassadeur *“intellectueel en moreel”* van hetzelfde allooï als de separatisten die in het begin van de jaren twintig met steun van Frankrijk en België, maar door de bevolking verguisd, in het Rijnland een Franse vazalstaat wilden vestigen. Het optreden van de Deutsch-Flämische Gesellschaft, waarschuwde Landsberg tenslotte, was maar het zoveelste voorwendsel voor de Vlaamshaters om de flaminganten voor hoogverraders uit te krijten.³¹ *“De Deutsch-Flämische Gesellschaft zou de Duitse en de Vlaamse zaak een grote dienst kunnen bewijzen, namelijk door zich op te doeken”*, schreef Landsberg in mei 1922.³²

29. PAB, R 70304, Brief van Rijksarchief aan Buitenlandse Zaken, Potsdam, 28 december 1928; Brief van Buitenlandse Zaken aan Rijksarchief, Berlijn, 7 januari 1929; Brief van Buitenlandse Zaken aan Ambassade Brussel, Berlijn, 25 januari 1929; Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 26 januari 1929; Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 30 januari 1929.

30. PAB, R 70306, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 18 juli 1931.

31. PAB, R 70301, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 28 maart 1922.

32. PAB, R 70301, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 18 mei 1922.

Zijn opvolger Friedrich von Keller waarschuwde in juli 1924 naar aanleiding van een artikel in de *Vossische Zeitung* tegen overschatting van het Vlaams nationalisme. Hij noemde het een “*illusie*” te denken dat België op het punt stond ineen te storten. De “*activisten*” hadden geenszins de brede massa op hun hand. Hun beweging beperkte zich integendeel tot de “*intellectuele bovenlaag*”, terwijl de “*gemiddelde Vlaming*” niets meer wenste dan zijn rust.³³ Enkele maanden eerder had von Keller een polemiek van Ward Hermans tegen het verdrag van Versailles uit *De Schelde* naar Berlijn gestuurd, met het uitdrukkelijk verzoek ales binnenskamers te houden. Het artikel in de Duitse pers verspreiden, was volgens de ambassadeur niet aan te raden, want het zou gesneden koek zijn voor de Vlaamshaters om de “*activistische beweging*” aan te vallen: “*Wij zouden daar geenszins mee gebaat zijn, de activistische beweging zou beslist schade oplepen*”.³⁴

In februari 1926 sprak von Keller in een analyse van het Belgische buitenlandse beleid de stelling van de Duitse rechterzijde tegen dat België in politiek en militair opzicht een vazal van Frankrijk was. Hij wees op de opgang van het Vlaams nationalisme die ongetwijfeld een “*moment van zwakte*” was voor de Belgische buitenlandse politiek. Maar, aldus de ambassadeur: “*Alleen kan ik er altijd weer niet genoeg tegen waarschuwen dit punt te overschatten en daarop amateuristisch aan ‘Flamenpolitiek’ te doen*”.³⁵ In december 1926 gaf von Keller als volgt commentaar op de hernieuwde herrie in België rond de Deutsch-Flämische Gesellschaft en het zogenaamde fonds van tien miljoen mark: “*Onze belangen zijn er het meest mee gediend de gang van zaken in alle rust en terughoudendheid gade te slaan en aan hen die Duitsland betichten van inmenging in de Vlaamse kwestie en het streven van de Vlamingen daarmee willen compromitteren (...) geen houvast te geven om ons verdacht te maken*”.³⁶

Duidelijke reserves tegenover het Vlaams-nationalisme spreidde ook Alfred Horstmann tentoon die von Keller in 1928 in Brussel opvolgde. Binnen enkele maanden had hij het al grondig verkorven bij de radicale flaminganten. In december 1928 publiceerde Ward Hermans in *De Schelde* een aanval op Horstmann die de Duitse correspondenten in Brussel op het hart zou hebben gedrukt niets te berichten over de Borms-verkiezing. De ambassadeur ontkende dat, wat niet belette dat twee maanden later de *Rheinisch-Westfälische Zeitung* van de gewezen Alduiter Theodor Reismann-Grone in Essen het verhaal aangreep om hem opnieuw en deze keer in Duitsland als Vlaamshater in de verf te zetten.³⁷

33. PAB, R 70302, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 30 juli 1924.

34. PAB, R 70302, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 8 april 1924.

35. PAB, R 70302, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 21 februari 1926.

36. PAB, R 70302, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 7 december 1926.

37. PAB, R 70304, Aantekening Buitenlandse Zaken, Berlijn, 19 februari 1929.

De ambtstermijn van Horstmann viel samen met een periode van groeiende Duits-Vlaamse activiteiten. Terwijl in het begin van de jaren twintig de Duitse inmenging in de Vlaamse zaak iets was wat meer in de verbeelding van Belgische propagandisten bestond dan in de realiteit, was er sindsdien weer een nieuwe en zeer levendige belangstelling voor Vlaanderen ontstaan in rechtse Duitse kringen. Vooral Oszwald en zijn volgelingen lieten zich niet onbetuigd en deden de irritatie in Brussel almaar hoger oplopen. Begin maart 1929 maakte Horstmann Buitenlandse Zaken attent op een conferentie die einde april in Bad Honnef zou doorgaan. Onder meer zou Oszwald hier het woord voeren over de "Scheldekwestie" en Walther Reusch, een jonge student uit de kring rond Oszwald, een uiteenzetting houden over "Vlaanderen en de Grootnederlandse beweging". De ambassadeur toonde zich uiterst bezorgd over het "gevaar" dat de "vijandige" pers de conferentie zou "vereenzelvigen" met de officiële Duitse politiek en er een nieuw bewijs in zou zien voor "Duitse intriges" om het separatisme in België aan te wakkeren.³⁸ Einde april greep Horstmann een artikelenreeks over de activiteiten van Oszwald in de *Revue Catholique des Idées et des Faits* aan om er andermaal voor te waarschuwen dat de bespreking van Grootnederlandse en Vlaamse onderwerpen op de conferentie in Bad Honnef "nieuw wantrouwen tegen Duitsland" zou kunnen uitlokken.³⁹

Opnieuw deed Horstmann in februari 1930 zijn beklag over de "voorliefde van bepaalde kringen van de Duitse rechterzijde voor de radicale Vlaamse beweging". Aanleiding was weer een artikel in de *Rheinisch-Westfälische Zeitung* waarin Horstmann wegens deelneming aan een toneelavond ten bate van het Franse ziekenhuis in Brussel voor Vlaamshater werd uitgekreten.

Zulke polemieken, aldus de ambassadeur, waren niet geschikt om de Vlaamse beweging vooruit te helpen. "Gezaghebbende Vlaamse leiders" hadden hem integendeel verzekerd dat de opgang van hun beweging in de Belgische politiek tijdens de voorbije jaren niet in het laatst te danken was aan het feit dat de tegenstanders geen houvast meer hadden om de flaminganten als door Duitsland gesteunde klik af te schilderen: "De voor de verbetering van de Duits-Belgische betrekkingen verheugende versterking van de invloed van de Vlaamse elementen in de Belgische politiek kan maar worden gestoord door op sentimentele grondslag stoelende belangstelling van bepaalde kringen van de Duitse rechterzijde", aldus Horstmann.⁴⁰

38. PAB, R 70304, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 6 maart 1929.

39. PAB, R 70304, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 24 april 1929.

40. PAB, R 70305, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 22 februari 1930.

En om de stelling nog eens kracht bij te zetten dat de Vlaamse nooit een Duitse beweging zou worden, stuurde hij acht maanden later een artikel van Ward Hermans uit *De Schelde* naar Berlijn. Hermans pleitte daarin voor aansluiting bij Nederland en beklemtoonde dat de Vlamingen zich even kordaat te weer zouden stellen tegen een Duitse als tegen een Franse politiek die hun ontwikkeling in de weg stond.⁴¹

Een beleid van niet-inmenging in de Vlaamse zaak bleef de ambassade ook bepleiten onder Hugo von Lerchenfeld, opvolger van Horstmann en laatste ambassadeur van de republiek van Weimar in Brussel. In februari 1932 waarschuwde von Lerchenfeld tegen mogelijke bedenkelijke activiteiten van de kersverse Vlaamse werkgroep rond prelaat Theo Rehmann in Aken. De groep was een maand eerder opgericht door de initiatiefnemers van de Vlaamse kunstdagen die in september 1931 in Aken hadden plaatsgevonden, om in een vaste structuur de toen gewekte belangstelling voor Vlaanderen te bestendigen.

Von Lerchenfeld herinnerde aan het advies dat hij het jaar voordien ten aanzien van de kunstdagen had uitgebracht: geen bezwaar zolang de manifestatie beperkt bleef tot het wetenschappelijke en culturele domein en *“ontoelaatbare inmenging in politieke toestanden”* achterwege bleef. Of de werkgroep zich binnen deze perken zou houden, was volgens de ambassadeur echter twijfelachtig. Want de vereniging kwam uit voor een ‘algemene’, niet zuiver culturele belangstelling voor de Vlaamse kwestie. ‘Gevaarlijke momenten’ waren dus niet van de lucht. Getuige daarvan de lijst van geplande voordrachten die de werkgroep had ingediend, met onderwerpen als “de Vlaamse kwestie als Europees probleem”, “de Vlaamse kwestie als Belgisch probleem”: de bespreking van zulke vraagstukken, aldus von Lerchenfeld, vergde *“grote kiesheid die de initiatiefnemers wellicht niet bezitten”*. De Belgische regering was uitermate gevoelig voor *“elke inmenging in de Vlaamse kwestie”* en ook *“Vlaamse kringen zelf zijn ... niet verheugd als buiten de Belgische grenzen de poging wordt gedaan hun problemen op te lossen”*. Het was misschien aangeraden, vond von Lerchenfeld, dat de Pruisische regering de initiatiefnemers van de Vlaamse werkgroep in Aken nog eens op het hart drukte zich strikt binnen de perken te houden van het wetenschappelijke en culturele domein.⁴²

De tweede Duitse diplomatieke antenne in het Vlaamse land was het consulaat-generaal in Antwerpen waar blijkens de beschikbare documenten het voorbehoud tegen inwerking op de Vlaamse beweging minder groot was dan op de ambassade in Brussel. Dat was wellicht te wijten aan specifieke Antwerpse omstandigheden.

41. PAB, R 70306, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 11 oktober 1930.

42. PAB, R 70306, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 11 februari 1932.

In het politieke klimaat van deze Vlaamse metropool mochten Duitse vertegenwoordigers hopen minder beschroomd te kunnen optreden dan in de hoofdstad waar Franstaligheid en Belgisch patriottisme hoogtij vierden. Kenschetsend was een voorval dat het consulaat-generaal in 1926 meldde. Op 11 november van dat jaar lag op het Duitse oorlogskerkhof in Antwerpen een ruiker met op het lint het opschrift: “*VOS Antwerpen: Aan onze Duitse medeslachtoffers van 1914-1918*”.⁴³

Ook in Franstalige kringen van de Scheldestad zag de een of andere kennelijk geen patriottische graten in toenadering tot de ex-vijand. In januari 1925 kreeg de consul-generaal hoofdredacteur A. Frank over de vloer van de *Neptune*, de krant die nog twee jaar voordien zo fel van leer was getrokken tegen de Deutsch-Flämische Gesellschaft. Nu zong Frank een ander deuntje. Hij verklaarde zich bereid om de twee weken of elke maand een stuk in zijn krant te plaatsen dat ‘geïnspireerd’ was door de Duitse ambassade of het consulaat-generaal en liet weten dat hij dringend 2.000 frank nodig had. Een eerste artikelenreeks had Frank al met ambassadeur von Keller afgesproken. De consul raadde de regering in Berlijn met klem aan op het voorstel in te gaan. Hij wees erop dat de *Neptune* de eerste Belgische krant onder Duitse invloed zou zijn: “*De krant voor ons winnen en haar kolonnen voor ons open houden, zou juist op dit tijdstip van groot belang zijn*”. Ook de prijs van 2.000 frank was volgens de consul redelijk: “*Dat de pers niet gratis te krijgen is, zal algemeen bekend zijn*”, en bovendien subsidieerden ook de Fransen de Belgische pers “*met heel aanzienlijke bedragen jaarlijks*”.⁴⁴

In twee jaar tijd was het standpunt van het consulaat-generaal kennelijk veranderd. Begin 1923 waren de Duitse vertegenwoordigers in Antwerpen nog van mening geweest, zoals hun collega’s op de ambassade in Brussel, dat teveel belangstelling voor Belgische interne zaken uit den boze was. Bewijs daarvoor is een commentaar op het artikel in de *Neptune* tegen de Deutsch-Flämische Gesellschaft waarin de consul stelde dat Duitse bemoeienissen met de Vlaamse kwestie de Vlaamse beweging alleen schade konden berokkenen en “*ook om andere voor de hand liggende redenen (...) vandaag bijzonder ongewenst*” waren.⁴⁵

Zelf hield het consulaat er wel contacten op na met kringen van de plaatselijke Frontpartij. In augustus 1923 bracht de consul de regering in Berlijn op de hoogte

43. PAB, R 70302, Brief van Consulaat-generaal aan Buitenlandse Zaken, Antwerpen, 11 november 1926.

44. PAB, R 70329, Brief van Consulaat-generaal aan Buitenlandse Zaken, Antwerpen, 16 januari 1925.

45. PAB, R 70309, Brief van Consulaat-generaal aan Buitenlandse Zaken, Antwerpen, 30 januari 1923.

van de wens van een “*vooraanstaande persoonlijkheid*” uit de “*Vlaams-nationalistische partij*” regelmatig te worden ingelicht over wat de Duitse pers over de Vlaamse beweging schreef. De anonieme flamingant klaagde over ondeskundige publicaties in Duitse kranten die volgens hem afbreuk deden aan de belangen van het Vlaams-nationalisme. Zijn partij wenste te proberen invloed te verwerven “*ook op sympathiserende Duitse kringen*”. Daar bestond in Berlijn geen bezwaar tegen; wel merkte een ambtenaar van Buitenlandse Zaken op dat over de Vlaamse kwestie “*in de Duitse pers tegenwoordig zo goed als niet wordt gerept*”.⁴⁶

De contacten met het Vlaams-nationale milieu in Antwerpen waren er misschien niet vreemd aan dat de opvattingen over de wenselijkheid van Duitse bemoeienissen met de Vlaamse kwestie op het consulaat-generaal sinds 1923 – toen er nog voor terughoudendheid werd gepleit – een duidelijke wijziging ondergingen. Dat bleek wanneer in juni 1926 het ministerie van Buitenlandse Zaken in Berlijn de ambassade en consulaten in België vroeg of die het zinvol achtten regelmatig Duitse kranten en tijdschriften te versturen aan gegadigde Belgische instellingen en personen en ze meteen verzocht een lijst van geschikte adressen op te stellen.

De reactie in Antwerpen was geestdriftig: “*Tegen stelselmatige Duitse propaganda in België bestaan niet alleen geen bezwaren, zij zou integendeel dringend gewenst zijn*”, antwoordde de consul in november 1926 en hij verwees uitdrukkelijk naar het Franse voorbeeld. Vooral in “*Duitsvriendelijke Vlaamse kringen*” zou Duitse propaganda zeker in goede aarde vallen. Het schrijven was vergezeld door drie uitvoerige lijsten van bibliotheken, personen onder wie Jozef Goossenaerts, Paul van Ostajen, Frans Daels, en hotels en ziekenhuizen in heel het Vlaamse land die volgens de consul in aanmerking kwamen als ontvangers van gratis publicaties uit Duitsland.

Zo grootschalig was de actie nu ook weer niet bedoeld. De persafdeling van Buitenlandse Zaken in Berlijn trok meteen aan de noodrem en vroeg om een “*nieuwe, zeer ingekorte*” lijst. In zijn geestdrift had de consul namelijk geen rekening gehouden met de financiële limiet die Berlijn in acht moest nemen.⁴⁷

46. PAB, R 70309, Brief van Consulaat-generaal aan Buitenlandse Zaken, Antwerpen, 9 augustus 1923.

47. PAB, R 70352, Brief van Consulaat-generaal aan Buitenlandse Zaken, Antwerpen, 11 november 1926; Aantekening Persafdeling Buitenlandse Zaken, Berlijn, 22 december 1926; Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 26 februari 1927; cf. ook C. LEJEUNE, *Die deutsch-belgischen Kulturbeziehungen [...]*, p. 100; C. NUNN, *Belgiën zwischen Deutschland und Frankreich*, München, 1985, p. 132.

Dat belette het consulaat in Antwerpen niet er een paar weken later nog een schepje bij te doen. Begin februari 1927 maakte de consul zich tegenover de regering in Berlijn sterk voor een voorstel tot stelselmatige Duitse cultuurpropaganda in Vlaanderen dat afkomstig was van de Duitse kunsthistoricus Martin Konrad.⁴⁸ Konrad beval Duitse subsidies aan voor de op til zijnde viering van de honderdste sterfdag van de componist Ludwig van Beethoven en voor Duits-Vlaamse kunsttentoonstellingen in Antwerpen. Bovendien bepleitte hij de stichting van een "*Nederduits cultuurtijdschrift*" en van een "*Duits Huis*" in Antwerpen.

De consul merkte daarbij op dat een "*open of geheime subsidiering*" van de Beethoven-viering warm aan te bevelen was. De "*Duitsvriendelijke gezindheid*" van "*Vlaamse kringen*" zou door zoiets ongetwijfeld versterkt raken. Ook de stichting van een Nederduits cultuurtijdschrift was wenselijk mits het lang genoeg werd gesubsidieerd. Over het algemeen, voegde de consul eraan toe, bleef "*grootste terughoudendheid*" weliswaar de gepaste gedragslijn tegenover de Vlamingen. Maar dat nam niet weg dat de Duitsers hun in afzonderlijke gevallen "*elk mogelijk plezier*" konden doen indien zij daar zelf om vroegen.

Uiterlijk sinds begin 1925 was men dus op het consulaat-generaal in Antwerpen van mening dat Duitse inwerking op de publieke opinie in Vlaanderen wenselijk en opportuun was. Meer valt uit de beschikbare documenten niet op te maken. Want bewijzen dat de plannen ook werden uitgevoerd, zijn er niet. Het voorstel de hoofdredacteur van de Neptune om te kopen, bleef zelfs onbeantwoord, net zoals twee jaar later het idee de Schelde-metropool te begiftigen met onder meer een "*Nederduits cultuurtijdschrift*". In de dossiers van het ministerie van Buitenlandse Zaken valt althans geen spoor te bekennen van een antwoord dat erop zou kunnen wijzen dat een en ander in Berlijn niet erg au sérieux werd genomen.

Wel was het het ministerie in Berlijn dat in 1926 het idee lanceerde belangstellende Belgen te voorzien van gratis abonnementen op Duitse periodieken, al werd het plan in Antwerpen veel grootser opgevat dan het was bedoeld. Of het werd

48. PAB, R 70302, Brief van Consulaat-generaal aan Buitenlandse Zaken, Antwerpen, 3 februari 1927. Uit het schrijven blijkt dat Martin Konrad afkomstig was uit Danzig en op dat tijdstip in Antwerpen woonde. In 1937 behoorde Konrad tot de medewerkers van de door Oszwald uitgegeven bundel *Deutsch-Niederländische Symphonie* waarvoor hij een kunsthistorische bijdrage schreef met de titel *Von Brügge bis Königsberg. Stein und Farbe* (pp. 68-119); cf. I. SCHÖFFER, *Het nationaal-socialistische beeld van de geschiedenis der Nederlanden*, Arnhem-Amsterdam, 1957, p. 102 en p. 184. Het initiatief van Konrad begin 1927 hield misschien verband met de voorbereiding van de "Nederduits-Vlaamse dag" in Lübeck eind februari van dat jaar.

verwezenlijkt, is ook hier een open vraag. Het valt alvast op dat het idee in Berlijn opkwam op een tijdstip dat de relaties tussen Duitsland en zijn westerburen aan een dooi toe waren. In 1925 werd het verdrag van Locarno ondertekend, in 1926 trad Duitsland toe tot de Volkenbond en ontruimden de Britten als eerste van de Entente-mogendheden hun gedeelte van het bezette Rijnland. Het was wellicht juist de ontspanning van de internationale situatie die op het ministerie van Buitenlandse Zaken de indruk deed ontstaan dat het Belgische publiek nu vatbaar was voor een actiever Duits voorlichtingsbeleid.

Behalve door de berichtgeving van de diplomatieke vertegenwoordigers ter plaatse was het vooral door de nasleep van de Eerste Wereldoorlog dat de regering in Berlijn in de loop van de jaren twintig almaar weer met de Vlaamse kwestie geconfronteerd raakte. De lotgevallen van een of andere activistische balling eisten om de haverklap de aandacht op van Buitenlandse Zaken, naast polemieken over de Duitse gruwelen bij de inval in België in augustus 1914 waarbij de Duitsers steevast staande hielden dat dit betreurenswaardige, maar gepaste vergeldingsacties waren tegen Belgische sluipschutters.

In de eerste maanden na het einde van de oorlog was de vraag welke houding Duitsland voortaan diende in te nemen tegenover de Vlaamse zaak, in Berlijn tijdelijk betwist tussen de ministeries van Buitenlandse en Binnenlandse Zaken. Daar was een restant-ploeg van het burgerlijk bestuur voor Vlaanderen onder consul Rudolf Asmis nog bezig met de 'afwikkeling' van de bezettingsadministratie. Asmis poogde gebruik te maken van zijn positie om de *Flamenpolitik* nieuw leven in te blazen, maar botste van meetaf aan op fel verzet van Buitenlandse Zaken.⁴⁹

In de aanslepende competentieoorlog tussen de twee ministeries behaalde Binnenlandse Zaken in juni 1920 een overwinning. Asmis kon het ministerie van Economie ompraten de doeanevrije uitvoer toe te laten van 50.000 kilogram papier voor de krant van de Frontpartij *Ons Vaderland*. Dit gebeurde tot grote ontsteltenis van de bevoegde ambtenaren op Buitenlandse Zaken. Het was ten zeerste te betreuren, zo lieten ze hun collega's van het departement Economie weten, dat de uitvoervergunning werd verstrekt op basis van het advies van een ministerie dat sedert het einde van de bezetting niet meer bevoegd was voor de Vlaamse kwestie. Het Duitse belang vereiste alles achterwege te laten wat de Belgische autoriteiten een nieuwe aanleiding kon leveren om de Vlaamse beweging voor "*Duitsvriendelijk*" uit te maken. De Vlaamse kwestie, aldus Buiten-

49. Cf. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 233-235.

landse Zaken, “*kan later voor de betrekkingen tussen Duitsland en België van groot belang zijn. Voorwaarde is dat de Vlaamse leiders zelf zich vrij maken van het verwijt Duitse belangen ten nadele van België te bevorderen*”.⁵⁰

Dat de regering in Berlijn de *Flamenpolitik* na de oorlog liefst zo vlug mogelijk in de vergeethoek wou doen belanden, was niet in het laatst te wijten aan haar zwakke internationale positie begin de jaren twintig. Als woordvoerders van een gedeeltelijk bezet land waren de leiders van de republiek van Weimar uiteraard veel meer geneigd te zweren bij de zuivere leer van het volkenrecht dan hun voorgangers tijdens het keizerrijk die daar als bezettende overheid in België wel eens een loopje mee hadden genomen.

De rechtvaardiging van de *Flamenpolitik*, met name van de bestuurlijke scheiding, zo luidde het in oktober 1922 in een interne aantekening van Buitenlandse Zaken, was vanuit volkenrechtelijk standpunt “*zeer twijfelachtig*”. Er nu nog voor uitkomen “*in welke mate wij als bezetters de Vlaamse beweging hebben gesteund*”, was dus voor Duitsland niet aangeraden. Ten eerste zou daardoor de Vlaamse beweging schade oplopen. Ten tweede zou de morele positie van Duitsland tegenover de overwinnaars in het gedrang komen. Want nu was het de regering in Berlijn die er terecht over klaagde dat Frankrijk en België in het bezette Rijnland een separatistische beweging steunden. Dat de Duitsers in België hetzelfde hadden gedaan, kwam de overtuigingskracht van deze klachten zeker niet ten goede.⁵¹

Sinds het einde van de oorlog luidde het standpunt van het ministerie van Buitenlandse Zaken dus dat de regering in Berlijn resoluut de rug moest keren naar de gewezen activisten. Weliswaar bestond er een morele verplichting tot steun aan hen die ten gevolge van hun collaboratie in materiële nood verkeerden. Maar van politieke solidariteit met de radicale flaminganten mocht de regering niet de minste blijk geven, al was het precies dat wat de bondgenoten van weleer nog een hele tijd van Duitsland bleven verwachten.

Zo diende in maart 1920 het comité Recht voor Allen, een Brussels genootschap van “*gebroomde*” activisten, bij de ambassade een handvest in tegen de afdanking van Belgische ambtenaren die tijdens de bezetting op hun post waren gebleven. De ambassade stuurde het betoog door naar Berlijn. Van daar kwam begin april de instructie er niet op te reageren omdat het sloeg op een interne Belgische aange-

50. PAB, R 70299, Brief van Buitenlandse Zaken aan Ministerie van Economie, Berlijn, 26 juni 1920.

51. PAB, R 70309, Aantekening von Friedberg, Berlijn, 28 oktober 1922.

legenheid. Ook in de toekomst zou de ambassade alle verzoeken van Vlaamse of Waalse kant om bemiddeling bij de Belgische regering kordaat moeten weigeren.⁵²

De zaak kreeg in augustus 1920 nog een staartje toen Max Robert Gerstenhauer, Alduits Vlamingenvriend van het eerste uur en gewezen ambtenaar van het bezettingsbestuur, die op dat tijdstip nog aan het hoofd stond van een steuncomité voor activistische ballingen⁵³, zich met een persoonlijke brief richtte tot minister van Buitenlandse Zaken Walter Simons. Gerstenhauer deed er zijn beklag over dat Duitsland niet had gereageerd op het handvest van de Vlaamse "*gebroomdroofden*". Hij beseft weliswaar, zo schreef hij, dat Duitsland zich niet meer mocht mengen in de "*nationale strijd*" in Vlaanderen om de Vlamingen zelf geen schade te berokkenen. Anderdeels mocht de Berlijnse regering volgens hem ook niet "*de weinige Duitsvriendelijke kringen die er nog zijn, voor het hoofd stoten*".⁵⁴ Maar ook deze tussenkomst mocht niet baten.

Een hernieuwd Vlaams verzoek om Duitse steun kwam zes jaar later opmerkelijk genoeg niet uit ex-activistische kringen, maar van de gematigde katholieke vleugel van de Vlaamse beweging. De herinnering aan de oorlog was intussen wat vervaagd, het verdrag van Locarno had voor ontspanning gezorgd in de internationale betrekkingen. In die omstandigheden vond Frans van Cauwelaert de tijd rijp om een "*discrete Duitse Flamenpolitik*" te hervatten. Van Cauwelaert zei dit in september 1926 tegen de hoofdredacteur van de krant van de katholieke Zentrum-partij *Germania*, Kuenzer, in de rand van een vergadering van de Volkenbond in Genève.

Wat de katholieke Vlaamse leider op het oog had, was Duitse hulp om de economische achterstand van Vlaanderen in België in te lopen. Hij vroeg om Duits advies en kapitaal voor de ontwikkeling van het Vlaamse bank- en verzekeringswezen en wenste Duitse investeringen op grote schaal om de industrialisatie in Vlaanderen van de grond te krijgen. Duitsland, aldus Van Cauwelaert, was voor de Vlamingen de "*natuurlijke economische opvoeder*".

Nog in Genève overhandigde Kuenzer een aantekening over dit gesprek aan minister van Buitenlandse Zaken Gustav Stressmann. Toen die na twee maanden nog niet had gereageerd, stuurde hij zijn verslag nog eens aan de bevoegde afdeling

52. PAB, R 70299, Brief van Comité Recht voor Allen aan Duitse ambassade, Brussel, 1 maart 1920; Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 10 maart 1920; Brief van Buitenlandse Zaken aan Ambassade Brussel, Berlijn, 3 april 1920.

53. Cf. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus [...]*, pp. 230-231.

54. PAB, R 70299, Brief van Gerstenhauer aan Simons, Meiningen, 27 augustus 1920.

van het ministerie.⁵⁵ Vandaar kreeg hij twee weken later het antwoord dat de voorstellen van Van Cauwelaert “*ernstige aandacht en onderzoek*” verdienden.⁵⁶ Begin 1927 stuurde Buitenlandse Zaken het rapport van de *Germania*-hoofdredacteur door naar de ambassade in Brussel. Intussen had Kuenzer echter al telefonisch laten weten dat hij het plan van Van Cauwelaert had besproken met twee directeurs van de Dresdner Bank, maar bij hen “*geen begrip*” had gevonden.⁵⁷ Ook de ambassade hechtte kennelijk geen bijzonder belang aan de zaak.

Hoezeer de Duitse regering ook op het einde van de jaren twintig gesteld was op een althans naar buitenuit afstandelijke houding tegenover gewezen activisten, blijkt uit het feit dat in sommige gevallen zelfs de dood daar niets aan kon afdoen. Op 16 februari 1928 kwam op de rijkskanselarij een telegram toe van de Berlijnse priester Carl Sonnenschein, geen onbekende in Vlaamse kringen. Sonnenschein had er al voor en tijdens de oorlog contacten op nagehouden met katholieke flaminganten. In het tussenoerlogse Berlijn werd hij vermaard als “*grote-stads-apostel*” en was zowat de zielzorger van de kleine gemeente activistische ballingen.⁵⁸

In zijn telegram aan rijkskanselier Wilhelm Marx verzocht hij om de aanwezigheid van een vertegenwoordiger van Buitenlandse Zaken op de begrafenis van de enkele dagen voordien gestorven Emiel Verhees, een kennis van Sonnenschein sinds bijna twintig jaar. Een ambtenaar van Buitenlandse Zaken belde Sonnenschein op en liet weten dat het uitgesloten was in de lijkstoet mee op te stappen. De rijksregering diende “*om redenen van de buitenlandse politiek reserves*” in acht te nemen. Sonnenschein wees erop dat de dierbare overledene helemaal geen Belg meer was, maar sinds 1926 de Duitse nationaliteit bezat. Ook dit argument maakte niet de minste indruk. Verhees werd zonder eerbetoon van regeringszijde begraven.⁵⁹

Nul op het rekwist kreeg ook het genootschap Recht voor Allen dat in de zomer van 1930 andermaal, zoals al tien jaar eerder, een beroep deed op de Duitse regering. De Brusselse vereniging van gebroedroofde en veroordeelde activisten richtte in juni en juli twee verzoekschriften tot rijkskanselier Heinrich Brüning.

55. PAB, R 70302, Brief van Kuenzer aan Köpke (Buitenlandse Zaken), Berlijn, 12 november 1926; C. LEJEUNE, *Die deutsch-belgischen Kulturbeziehungen [...]*, p. 101.

56. PAB, R 70302, Brief van Köpke aan Kuenzer, Berlijn, 30 november 1926.

57. PAB, R 70302, Brief van Buitenlandse Zaken aan Ambassade Brussel, Berlijn, 5 januari 1927.

58. Over Sonnenschein, cf. A. DUMON, *Sonnenschein, Carl*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging, deel 2*, 1975, Amsterdam-Tielt, p. 1458.

59. PAB, R 70303, Brief van Sonnenschein aan rijkskanselier Marx, Berlijn, 16 februari 1928; Aantekening Buitenlandse Zaken (Bassenheim aan Köpke), Berlijn, 20 februari 1928.

Daarin stelde ze dat de Entente in het Wapenstilstandsakkoord van Compiègne van november 1918 en in het verdrag van Versailles amnestie had beloofd voor hen die tijdens de oorlog in bezet gebied met de Duitsers hadden gecollaboreerd. België, aldus het comité, had dus het volkenrecht geschonden door niet meteen amnestie te verlenen aan de activisten, maar hun in 1928 slechts straffeloosheid toe te zeggen. De auteurs van de verzoekschriften vroegen de Duitse regering de Belgische autoriteiten nadrukkelijk te wijzen op hun verplichting tot onvoorwaardelijke amnestie.

De rijkskanselarij stuurde de petitie door naar het ministerie van Buitenlandse Zaken. Dat liet drie maanden verstrijken door eerst de ambassade in Den Haag, dan die in Brussel om uitsluitel te vragen over het comité Recht voor Allen. Begin oktober kwam uit Brussel het antwoord dat de vereniging was voortgesproten uit het steunfonds voor gestrafte Vlamingen. Voor het lidmaatschap kwamen slechts mensen in aanmerking die door een Belgische rechtbank wegens activisme waren veroordeeld. Op de lijst van zowat vierduizend leden prijken alle grote namen van het Vlaams-nationalisme, onder meer die van August Borms en Ward Hermans.

Buitenlandse Zaken adviseerde daarop einde oktober 1930 dat de rijkskanselier niet mocht antwoorden op de verzoekschriften die zuiver *“propagandistische bedoelingen”* hadden. Een Duitse tussenkomst zou *“onze politieke betrekkingen met de Belgische regering kunnen vertroebelen en de betrokken Vlamingen meer schade berokkenen dan baten”*.⁶⁰

Meer nog dan de politieke eisen van gewezen activisten waren het nochtans hun persoonlijke lotgevallen waardoor de Duitse regering gedurende heel de tussenoorlogse periode telkens opnieuw kreeg af te rekenen met de nasleep van de *Flamenpolitik*. Jaar aan jaar bleven op Buitenlandse Zaken smeekbrieven binnenvloeden van wanhopige Vlaamse ballingen die naar eigen zeggen in doffe ellende verkeerden en – veelal door bemiddeling van min of meer invloedrijke Duitse vrienden – om steun vroegen. Het ministerie pleitte in zulke gevallen tegenover de bevoegde Duitse instanties meestal voor vrijgevigheid. Het was van *“aanzienlijk politiek belang”*, zo luidde het bijvoorbeeld in april 1926 in een schrijven aan

60. PAB, R 70305, Brief van Rijkskanselarij aan Buitenlandse Zaken, Berlijn, 9 juli 1930; Brief van Comité Recht voor Allen aan Rijkskanselier Brüning, Bosvoorde, 26 juni 1930; Brief van Comité Recht voor Allen aan Rijkskanselier Brüning, Bosvoorde, 8 juli 1930; Brief van Buitenlandse Zaken aan Ambassade Den Haag, Berlijn, 7 augustus 1930; Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Den Haag, 17 september 1930; Brief van Buitenlandse Zaken aan Ambassade Brussel, Berlijn, 26 september 1930; Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Brussel, 4 oktober 1930; Brief van Buitenlandse Zaken aan Rijkskanselarij, Berlijn, 31 oktober 1930.

het ministerie van Financiën, dat de *“Vlaamse leiders die ten gevolge van de ongelukkige afloop van de oorlog hun land moesten verlaten en thans zonder bestaansmiddelen in Duitsland vertoeven, van Duitse kant worden geholpen”*. Hen van de *“ondergang”* bewaren was een *“morele verplichting”*.⁶¹

Deze *“morele verplichting”*, zo bekrachtigde Buitenlandse Zaken nog in juli 1932, sproot voort uit de belofte van steun aan de Vlaamse beweging die de keizerlijke regering tijdens de oorlog had gedaan.⁶² In de meeste gevallen mochten de mooie woorden evenwel niet baten en gaf het ministerie van Financiën dat over de dossiers besliste, de Vlaamse smekelingen meedogenloos de bons.⁶³

Voor een apart probleem zorgden de activistische ballingen in Nederland die voor bezoeken aan Vlaamse strijdmakkers ofwel beroepshalve nogal regelmatig naar Duitsland wensten te reizen, zonder evenwel over de vereiste documenten te beschikken. Hun Belgische paspoorten waren ze kwijt, maar niet hun Belgische nationaliteit. Ze kregen daarom van de Nederlandse autoriteiten geen vreemdelingenpaspoorten waarvoor alleen statenlozen in aanmerking kwamen. In de eerste jaren na de oorlog losten de Duitse ambassade en consulaten in Nederland dit probleem op door activistische ballingen die een reis naar Duitsland planden, zonder veel omhaal tijdelijk geldige Duitse identiteitskaarten te verstrekken.

Met deze praktijk was het in de herfst van 1922 opeens gedaan. In oktober van dat jaar liet het ministerie van Binnenlandse Zaken in Berlijn het Duitse consulaat-generaal in Amsterdam weten niet meer te wensen *“dat aan de activisten verder Duitse identiteitskaarten worden uitgereikt”*.⁶⁴ Buitenlandse Zaken vaardigde op 8 november een decreet in dezelfde zin uit.

Men heeft het raden naar de reden van die plotse ommezwaai. Hadden de Duitse vertegenwoordigers in Nederland de activisten op eigen houtje aan reisdocumenten geholpen, zonder medeweten van de bevoegde ministeries in Berlijn die er een stokje voor staken zodra ze ervan op de hoogte kwamen? Of heeft de koerswisseling ermee te maken dat in 1922 de restant-ploeg van het gewezen burgerlijk

61. PAB, R 70302, Brief van Buitenlandse Zaken aan Ministerie van Financiën, Berlijn, 30 april 1926.

62. PAB, R 70306, Brief van Buitenlandse Zaken aan Ministerie van Financiën, Berlijn, 14 juli 1932.

63. C. LeJEUNE, *Die deutsch-belgischen Kulturbeziehungen [...]*, p. 90.

64. PAB, R 70301, Brief van Binnenlandse Zaken aan Consulaat-generaal Amsterdam, Berlijn, 20 oktober 1922.

bestuur voor Vlaanderen onder consul Rudolf Asmis die tot dan toe op Binnenlandse Zaken in Berlijn bezig was met de “*afwikkeling*” van het bezettingsbestuur, ophield te bestaan? Asmis bepleitte een voortzetting van de *Flamenpolitiek* en maakte van zijn functie op Binnenlandse Zaken gretig gebruik om de belangen van de ex-activisten in zoveel mogelijk opzichten te bevorderen. Wat er ook van zij, het onmiddellijke gevolg van de beslissing van de herfst van 1922 was dat het ministerie van Buitenlandse Zaken jarenlang werd bestookt met brieven van uitgeweken activisten in Nederland die naar Duitsland wilden reizen en er hun beklag over deden dat ze anders dan vroeger geen Duitse identiteitskaarten meer kregen. In de meeste gevallen werden de klachten welwillend behandeld en mochten de betrokkenen na enig aandringen en soms op voorspraak van Duitse vrienden het land binnen⁶⁵, maar wel was nu elk dossier onderhevig aan individueel onderzoek.

WINFRIED DOLDERER

WOLKENBURGSTRASSE 1, D-53177 BONN

65. Zo kreeg in september 1923 de activist Jules Spincemaille op voorspraak van rijksdagslid Paul Fleischer bij Buitenlandse Zaken de toezegging dat hij altijd een visum zou krijgen, telkens wanneer hij naar Duitsland wou reizen: PAB, R 70301, Brief van Fleischer aan Buitenlandse Zaken, Charlottenburg, 17 augustus 1923; Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Den Haag, 5 september 1923; Brief van Buitenlandse Zaken aan Fleischer, Berlijn, 20 september 1923). In februari 1927 stemde Buitenlandse Zaken in met de uitreiking van een identiteitskaart aan René De Clercq om zijn deelneming mogelijk te maken aan de “Nederduits-Vlaamse dag” in Lübeck. Voorwaarde was dat de Clercq beloofde in Duitsland “*op geen manier in het openbaar op te treden*” en zich met name te onthouden van “*politieke propaganda*” of contacten met de pers. Eveneens in februari 1927 kreeg Paul Vrijdaghs “*uitzonderlijk*” een Duitse identiteitskaart: PAB, R 70302, Brief van Buitenlandse Zaken aan Consulaat-generaal Amsterdam, Berlijn, 17 februari 1927; Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Den Haag, 22 februari 1927. In juli 1927 kreeg Vrijdaghs in weerwil van grote bezwaren op Buitenlandse Zaken een identiteitskaart van onbepaalde duur. In oktober 1927 werd aan Willem De Vreese een identiteitskaart uitgereikt: PAB, R 70303, Brief van Consulaat aan Buitenlandse Zaken, Rotterdam, 15 oktober 1927. In april 1928 kreeg Vital Haesaert een identiteitskaart om van Nederland via Duitsland naar Rome te reizen: PAB, R 70303, Brief van Buitenlandse Zaken aan Consulaat-generaal Amsterdam, Berlijn, 17 april 1928. In april 1929 werd Ward Hermans een visum geweigerd toen hij na de Utrechtse-documentenzaak tijdelijk in Nederland verbleef en door de Stahlhelm en andere uiterst rechtse organisaties naar Duitsland was uitgenodigd. De ambassade in Den Haag had tegen het bezoek gewaarschuwd omdat “*ook het meest onschuldige verblijf van een Vlaamse leider in Duitsland door de anti-Vlaamse elementen in België als wapen tegen de Vlaamse zaak*” zou worden gebruikt. Daarom was de geplande reis van Hermans, die niet geheim kon blijven, “*niet in het belang van de Vlamingen en dus ook niet van Duitsland*”: PAB, R 70304, Brief van Ambassade aan Buitenlandse Zaken, Den Haag, 25 maart 1929; Brief van Buitenlandse Zaken aan Ambassade Den Haag, Berlijn, 8 april 1929.